

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПОПЕНКО Ярослав Володимирович

УДК _____

**ДИПЛОМАТИЧНІ ВЗАЄМИНИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ З КРАЇНАМИ
АНТАНТИ ЗА ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ (ЛИСТОПАД 1918-1921 РР.)**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Запоріжжя – 2006

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі історії України та зарубіжних країн Київського національного лінгвістичного університету Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
ТЕРЕЩЕНКО ЮРІЙ ІЛАРІОНОВИЧ
Київський національний лінгвістичний університет
завідувач кафедри історії України
та зарубіжних країн

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
БУРАВЧЕНКОВ АНАТОЛІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка

кандидат історичних наук, доцент

Провідна установа: Київський національний університет імені Тараса
Шевченка

Захист відбудеться “ ___ ” _____ 2006 р. о __ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 17.051.01 при Запорізькому національному університеті (69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66, корп. V, ауд. 326).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Запорізького державного університету (69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66, корп. II).

Автореферат розісланий “ ___ ” _____ 2006 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Г. Ткаченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Зростання міжнародної активності сучасної України, входження її до низки світових та регіональних структур обумовило необхідність розбудови дипломатичної служби і розробки головних напрямків зовнішньої політики. В зв'язку з цим особливої актуальності набуває вивчення і узагальнення досвіду міжнародної діяльності українських національних урядів 1917-1921 років. Серед усього розмаїття зовнішньополітичних контактів УНР першочергове значення мали її дипломатичні взаємини з країнами Антанти, які відігравали вирішальну роль у формуванні основних принципів міждержавних взаємин і встановленні світового порядку у повоєнний період.

Прийшовши до влади, лідери Директорії опинилися перед проблемою пошуку союзників, які б могли надати новому українському уряду військову і політичну допомогу для боротьби проти більшовицької агресії. Не менш важливого значення набувало міжнародне визнання її державної незалежності. Останнє значною мірою залежало від позиції провідних країн Антанти. Ось чому всебічне вивчення дипломатичних взаємин УНР доби Директорії з країнами Антанти не втратило і сьогодні свого наукового і політичного значення. Зовнішньополітичний досвід української дипломатії має неабияке практичне значення і в наші дні в контексті проголошення євроатлантичного курсу сучасним керівництвом України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною наукової теми „Український національно-визвольний рух новітньої доби” кафедри історії України та зарубіжних країн Київського національного лінгвістичного університету. Внеском автора у розробку зазначеної тематики є дослідження дипломатичних відносин УНР з державами Антанти.

Мета дисертації: вивчення дипломатичних взаємин УНР доби Директорії з державами Антанти, висвітлення їх місця і ролі у зовнішньополітичній діяльності.

Для досягнення зазначеної мети автором передбачено вирішення наступних **завдань**:

- проаналізувати ступінь наукової розробки зазначеної теми в українській історіографії та дослідити джерельну базу дисертаційного дослідження;
- охарактеризувати особливості зовнішньополітичної стратегії уряду Директорії УНР у досліджуваний період;
- дослідити ставлення до українського питання країн Антанти;
- показати особливості переговорного процесу дипломатичних репрезентацій УНР у державах Антанти;
- висвітлити основні напрямки і зміст діяльності українських дипломатичних місій у Бельгії, Ватикані, Великій Британії, Італії, Нідерландах і Франції, дослідити їх структуру, кадровий склад;

– вивчити діяльність інформаційних, фінансово-економічних відділів українських дипломатичних та військово-санітарних місій.

Об’єктом дослідження є дипломатичні взаємини Української Народної Республіки доби Директорії з державами Антанти.

Предмет дослідження – особливості переговорного процесу між українською Директорією та урядами країн Антанти у визначений період.

Хронологічні межі. Дисертаційна робота охоплює період від листопада 1918 р. до кінця 1921 р. Нижньою хронологічною межею є початок переговорного процесу між представниками УНР та французьким військовим командуванням в Одесі. Верхня межа визначається поразкою національно-визвольних змагань і згоранням діяльності Директорії на українських землях.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній вперше вивчається процес становлення і розвитку взаємин УНР з країнами Антанти у 1918-1921 рр. На основі аналізу й узагальнення архівних та опублікованих джерел і матеріалів вперше розглянуто широкий спектр питань, пов’язаних з функціонуванням дипломатичних представництв УНР у цих країнах. Залучено низку нових джерел для висвітлення політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних напрямків роботи українських дипломатичних репрезентацій у Франції, Італії, Великій Британії, Бельгії. Введено в науковий обіг низку маловідомих документів і матеріалів для висвітлення економічних переговорів дипломатичних місій УНР з урядами Великої Британії та Італії. З огляду на те, що Ватикан (хоча і не входив до Антанти) мав традиційно сильний вплив на європейську політичну еліту і його міжнародні зв’язки могли сприяти визнанню УНР, розглянуто дипломатичні взаємини УНР з Римом.

Вперше у вітчизняній історичній науці проаналізовано дипломатичні відносини УНР з Бельгією та Нідерландами, куди була відряджена спільна місія.

Теоретичне і практичне значення дисертації. Представлений у роботі фактологічний матеріал та узагальнення можна використовувати для подальших досліджень у галузі міжнародних відносин і зовнішньої політики України, при підготовці узагальнюючих праць з цієї тематики; у педагогічній практиці – при підготовці та розробці курсів за спеціальностями „Міжнародні відносини”, „Історія України”, „Всесвітня історія”, „Політологія”. Окремі спостереження й узагальнення можуть бути використані у практичній зовнішньополітичній діяльності сучасною дипломатичною службою України.

Апробація результатів дисертації здійснена під час її обговорення на засіданні кафедри історії України та зарубіжних країн Київського національного лінгвістичного університету. Головні положення та висновки дисертаційного дослідження знайшли часткове відображення у виступах та повідомленнях на наукових конференціях, зокрема, на науково-практичній конференції „Мова, освіта, культура у контексті Болонського процесу” (Київ, 6-9 квітня 2004 р.), науковій конференції

„Нація і церква в західноукраїнській богословській і культурологічній думці міжвоєнної доби” (Дрогобич, 11 грудня 2004 р.), Другій міжнародній науковій конференції „Поляки на Волині: досвід інтердисциплінарних досліджень” (Житомир, 18-19 грудня 2004 р.), Восьмій міжнародній науково-практичній конференції „Наука і освіта 2005” (Дніпропетровськ, 7-21 лютого 2005 р.), науково-практичній конференції „Лінгвістична наука і освіта у європейському вимірі” (Київ, 6-8 квітня 2005 р.), Всеукраїнській науковій конференції „Українська державність: генеза, історичний розвиток, традиція” (Житомир, 23-24 березня 2006 р.), науково-практичній конференції „Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики у контексті євроінтеграції” (Київ, 4-6 квітня 2006 р.). Результати дисертаційного дослідження опубліковані у 10 статтях (загальним обсягом 7,8 друк. арк.), з них 4 вміщено у фахових виданнях, затверджених ВАК України (обсяг 4,2 друк. арк.).

Структура роботи орієнтована на вирішення мети і завдань дослідження. При її визначенні автор виходив з того, що зміст розділів дисертації, повинен забезпечити цілісний аналіз розвитку дипломатичних відносин УНР з державами Антанти. Дисертація складається зі вступу, переліку умовних скорочень, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (814 позицій). У роботі використана 1 таблиця. Обсяг основного тексту становить 214 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, визначено його наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі „Теоретико-методологічні основи дослідження проблеми” здійснено аналіз джерел і літератури за обраною темою.

Стан наукової розробки проблеми. Українським визвольним змаганням 1917-1921 рр. присвячена значна кількість праць вітчизняної історіографії. Згідно підрахунків А. Панчука, загальне число монографій, статей, наукових брошур та ін. публікацій за більш ніж вісімдесят років становить понад три тисячі назв¹. Наукові розробки, в яких висвітлюється зовнішньополітична діяльність уряду Директорії УНР та окремі аспекти проблеми, пов'язані із створенням, розвитком та функціонуванням українських дипломатичних представництв у державах Антанти періоду кінця 1918-1921 рр. можна умовно поділити на три групи.

До першої з них належать праці насамперед українських зарубіжних авторів. Перед початком Другої світової війни у Львові видавництвом „Червона калина” був випущений

¹ *Панчук А. М.* Історіографія Західно-Української Народної Республіки (1918-2000 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – С. 2.

тематичний збірник „Україна на дипломатичному фронті”. Більшість з публікацій була присвячена дипломатичним зв'язкам України доби національно-визвольних змагань. Автори намагалися об'єктивно представити не лише зовнішньополітичну стратегію України, а й основні проблеми, які постали перед українською дипломатією у різних країнах. Варто відзначити праці Б. Галайчука², Д. Левицького³, І. Борщака⁴, М. Рудницького⁵, які мають важливе значення для об'єктивної оцінки здобутків молодшої дипломатичної служби УНР.

На особливу увагу заслуговує робота М. Стахіва⁶. У якій автор приділяє певну увагу дипломатичним зв'язкам УНР з країнами Антанти, зокрема під час переговорів в Одесі та на Паризькій мирній конференції. На жаль, виклад матеріалу автор довів лише до осені 1919 р. Т. Гунчак у своїх роботах наводить значний архівний матеріал, присвячений діяльності закордонних репрезентацій УНР, зокрема, в Італії та Франції. Представлені також документи, які розкривають роботу українського МЗС⁷. Діяльність Директорії, в тому числі дипломатична, висвітлена в дослідженнях В. Косика⁸ та І. Нагаєвського⁹. Варто однак зауважити, що багатьом працям істориків діаспори, присвячених міжнародним відносинам УНР доби Директорії, властива вузька джерельна основа. Це стосується робіт О. Брика¹⁰, В. Іваниса¹¹, П. Мірчука¹², які не мали можливості працювати в архівах СРСР. І все ж завдяки саме роботам дослідників української діаспори створений, концептуально важливий доробок з історії зовнішньополітичної діяльності УНР доби уряду Директорії.

До цієї групи слід включити й інші роботи зарубіжних авторів, які хоча і не розглядають окремо зовнішньополітичні відносини УНР, однак дають змогу проаналізувати безпосередньо міжнародну політичну ситуацію повоєнної Європи, в якій діяла новостворена українська влада¹³.

² *Галайчук Б.* Дипломатична історія // Історичний календар-альманах „Червоної калини” на 1939 рік. – Львів, 1938. – Вип. XVIII: Україна на дипломатичному фронті. – С. 178–183.

³ *Левицький Д.* З дипломатичних споминів // Календар-альманах „Червоної калини”. – С. 70–78.

⁴ *Борщак І.* Один фрагмент із дипломатичної акції Союзних держав супроти України // Календар-альманах „Червоної калини”. – С. 114–118;

⁵ *Рудницький М.* Париж 1919. Преважке становище української делегації на Мирову Конференцію // Календар-альманах „Червоної калини”. – С. 120–121.

⁶ *Стахів М.* Україна в добі Директорії УНР. – У 7-ми т. – Скрантон, 1962–1966.

⁷ *Гунчак Т.* Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. – К., 1993; Тисяча років української суспільно-політичної думки. – У 9-ти т. / Ред. кол. Т. Гунчак, О. Сліпушко та ін. – К., 2001. – Т. VI–VII та ін.

⁸ *Косик В.* Зовнішня політика Симона Петлюри // Симон Петлюра: Збірник наукової конференції в Парижі (травень 1976). Статті, замітки, матеріали. – Мюнхен; Париж, 1980. – С. 27–46.

⁹ *Нагаєвський І.* Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993.

¹⁰ *Брик О.* Тернистий шлях українського уряду 1918–1921. – Вінніпег, 1969.

¹¹ *Іванис В.* Симон Петлюра – Президент України. – К., 1993.

¹² *Мірчук П.* Українська державність. 1917–1920. – Філадельфія, 1967.

¹³ *Берти Л.* За кулісами Антанти. Дневник британського посла в Парижі 1914–1919. – М.; Л., 1927; *Бьюкенен Дж.* Мемуари дипломата. – М., 1991; *Никольсон Г.* Как делался мир в 1919 г. – М., 1945; *Нитти Ф.* Европа без мира. – М.; Петроград, 1923. – С. 121; *Прицкер Д. П.* Жорж Клемансо. Политическая биография. – М., 1983 та ін.

Серед них слід особливо відзначити роботи Д. Ллойд-Джорджа¹⁴, в яких автор розкриває процес прийняття рішень Паризької мирної конференції та приділяє певну увагу проблемі міжнародного правового статусу Східної Галичини.

Необхідно констатувати, що в більшості цих досліджень міждержавні дипломатичні відносини УНР з країнами Антанти не знайшли свого об'єктивного відображення. Українські визвольні змагання висвітлені в них як складова внутрішньополітичної кризи в Росії або Польщі.

Наступна група досліджень представлена роботами радянських істориків. Процес становлення української державності в контексті міжнародних відносин періоду 1918-1921 рр. не знайшов об'єктивного висвітлення у радянській історіографії. І все ж у працях багатьох радянських авторів міститься значний фактичний матеріал, який необхідно використовувати. Зокрема, в роботах А. Скаби¹⁵ та Б. Штейна¹⁶ певну увагу приділено роботі Паризької мирної конференції та участі в ній делегації УНР. Автори наводять чимало матеріалів, які значною мірою допомагають зрозуміти політику країн Антанти стосовно проблеми визнання суверенності УНР у січні 1919 – січні 1920 рр. Необхідно виділити роботи А. Лихолата¹⁷, Р. Симоненка¹⁸, М. Супруненка¹⁹, І. Рибалки²⁰ та ін.²¹. Натомість діяльність дипломатичних місій УНР у державах Антанти радянськими авторами замовчувалася.

Третя група наукових досліджень представлена працями сучасних українських вчених. Головною особливістю цього комплексу робіт, які висвітлюють дипломатію української Директорії, є те, що вони висувають нові концептуальні підходи в оцінці її зовнішньої політики. Це стало можливим значною мірою завдяки доступу до документів та матеріалів колишніх спеціальних фондів. Всі сучасні дослідження можна умовно розділити на три підгрупи: 1) роботи, які висвітлюють загальну зовнішньополітичну стратегію УНР; 2) праці, що розкривають діяльність окремих дипломатичних місій УНР; 3) дослідження, присвячені діяльності керівників українських репрезентацій за кордоном.

¹⁴ *Ллойд-Джордж Д.* Европейский хаос. – Л.; М., 1924; Його ж. Правда о мирных договорах. – М., 1957. – Т. 1-2.

¹⁵ *Скаба А. Д.* Парижская мирная конференция и иностранная интервенция в стране Советов (январь – июнь 1919 года). – К., 1971

¹⁶ *Штейн Б. Е.* „Русский вопрос” на Парижской мирной конференции (1919-1920 гг.). – М., 1949.

¹⁷ *Лихолат А. В.* Разгром националистической контрреволюции на Украине (1917 – 1922 гг.). – М., 1954.

¹⁸ *Симоненко Р. Г.* Провал політики міжнародного імперіалізму на Україні (II пол. 1919 – березень 1921 р.). – К., 1965 та ін.

¹⁹ *Супруненко М.* Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни (1918-1920 рр.). – К., 1951.

²⁰ *Рибалка І. К.* Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні. – Харків, 1962.

²¹ *История внешней политики СССР.* – В 2-х томах. – М., 1986. – Т. 1: 1917-1945 гг.; *Филиппов Н.* Украинская контрреволюция на службе Англии. – М., (б/г).

Так, М. Держалюк у третьому розділі своєї книги аналізує проблеми відносин між УНР і державами Антанти та причини, через які остання не визнала суверенність України²². Формуванню зовнішньополітичної орієнтації уряду Директорії УНР присвячено кілька публікацій В. Яблонського, а також окремі сторінки його узагальнюючої монографії²³. Зокрема, автор констатує, що дипломатичні взаємини УНР з Антантою ускладнювалися тим, що „реальних політичних та економічних відносин України з цими державами” практично не існувало²⁴. У роботах В. Солдатенка автор проаналізував різні зовнішньополітичні орієнтири УНР і показав яким чином вони реалізовувались²⁵. Вагомий внесок у дослідження міжнародної діяльності УНР зробив Д. Веденєєв²⁶, значна кількість праць якого присвячена формуванню та діяльності зовнішньополітичного відомства України.

В колективній монографії „Нариси з історії української дипломатії” узагальнено питання міжнародних відносин УНР, починаючи від процесу організації та функціонування МЗС Директорії і, закінчуючи розглядом головних дипломатичних акцій українських дипломатів на зовнішньополітичній арені, зокрема, участь делегації УНР і ЗУНР в роботі Паризької конференції²⁷. Попри ґрунтовність викладу загальних питань зовнішньої політики УНР діяльність її дипломатичних місій у країнах призначення залишилася поза увагою авторів цієї праці. Формуванню головних засад зовнішньополітичної стратегії УНР, організації і діяльності українського МЗС, дипломатичних представництв за кордоном присвячені роботи

²² Держалюк М. С. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917-1922 роках. – К., 1998.

²³ Яблонський В. М. Від влади п'ятьох до диктатури одного. Історико-політичний аналіз Директорії УНР. – К., 2001.

²⁴ Яблонський В. М. Основні проблеми зовнішньополітичної діяльності уряду УНР (червень – грудень 1919 року) // Вісник Київського університету. Історія. – К., 1994. – Вип. 22. – С. 155-156.

²⁵ Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис. – К., 1999; Його ж. Українська революція: концепція та історіографія (1918-1920 рр.). – К., 1999 та ін.

²⁶ Веденєєв Д. З досвіду побудови дипломатичної служби України // Розбудова держави. – К., 1993. – № 3. – С. 30–36; Його ж. Дипломатична служба України 1917-1920 рр.: Сучасний етап дослідження // Науковий вісник дипломатичної Академії України. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 63–65; Його ж. Українська делегація на мирній конференції в Парижі // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 1993. – Вип. 4. – С. 21–31 та ін.

²⁷ Нариси з історії дипломатії України / Під ред. В. А. Смолія. – К., 2001.

С. Віднянського²⁸, Л. Дещинського²⁹, С. Кульчицького³⁰, С. Литвина³¹, І. Овсія³², О. Павлюка³³, В. Соловійової³⁴, О. Чіхрадзе³⁵, Г. Цветкова³⁶, Т. Шинкаренко³⁷ та ін.

Низка досліджень, присвячена діяльності керівників МЗС УНР. Слід назвати біографічні довідники В. Верстюка та Т. Осташко³⁸, Г. Стрельського³⁹, В. Матвієнка та В. Головченка⁴⁰, Д. Табачника.⁴¹ Цінність цих робіт полягає в тому, що політичні портрети керівників українського МЗС дають змогу прослідкувати конкретні напрямки зовнішньополітичної діяльності уряду Директорії, розкрити рівень професійної підготовки українських дипломатів.

Одним із головних завдань української влади на європейській політичній арені було налагодження власної інформаційної системи, яка мала подавати об'єктивні матеріали про визвольну боротьбу УНР. Цьому аспекту діяльності Директорії присвячені роботи Д. Будкова та Д. Веденєєва⁴² та О. Богуславського⁴³. Дослідники подають характеристику основних зовнішніх та внутрішньополітичних факторів, які визначали характер міжнародної інформаційної роботи.

В центрі уваги дослідників проблеми залишається діяльність окремих дипломатичних репрезентацій УНР за кордоном, головні напрямки їх роботи, мета, кадровий склад та структура. Так, дипломатична робота у Франції та діяльність делегацій УНР та ЗУНР на Паризькій мирній

²⁸ *Віднянський С. В.* Україна в Європі у минулому столітті: від об'єкта до суб'єкта міжнародних відносин // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 2001. – Вип. 10. – С. 9-21.

²⁹ *Дещинський Л. Є.* Зовнішньополітична діяльність України в період гетьманського уряду та Директорії (квітень – грудень 1918 р.) // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. – Львів, 2004. – № 502. – С. 3–12.

³⁰ *Кульчицький С. В.* Нотатки про українські революції. – К., 2001.

³¹ *Литвин С.* Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. – К., 2001.

³² *Овсій І. О.* Зовнішня політика України (від давніх часів до 1944 року). – К., 2002.

³³ *Павлюк О. В.* Боротьба України за незалежність і політика США (1917-1923). – К., 1996.

³⁴ *Соловійова В.* Українська дипломатія у країнах Центральної Європи 1917-1920 рр. – Донецьк, 2004.

³⁵ *Чіхрадзе О. Ш.* Проблема зовнішньополітичної концепції в українському державному будівництві 1917-1920 рр. // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. – Львів, 2000. – № 408. – С. 40–48.

³⁶ *Цветков Г. М.* Міжнародні відносини й зовнішня політика в 1917-1945 рр. – К., 1997.

³⁷ *Шинкаренко Т. І.* Зовнішньополітичні фактори формування української державності в роки національно-визвольної революції, 1917-1920 рр. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 1998. – Вип. 5. – С. 194–199.

³⁸ *Верстюк В. Ф., Осташко Т. С.* Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. – К., 1998.

³⁹ *Стрельський Г. В.* Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917-1920). Біографічний довідник. – К., 2000.

⁴⁰ *Матвієнко В., Головченко В.* Історія української дипломатії ХХ століття у постатях. – К., 2001.

⁴¹ *Табачник Д. В.* Україна на шляху у світ. Керівники зовнішньополітичних відомств України в 1917-1996 рр. – К., 1996.

⁴² *Будков Д., Веденєєв Д.* Слово правди про Україну. Міжнародна інформаційна діяльність Української держави 1917-1923 рр. – К., 2004

⁴³ *Богуславський О.* Інформаційно-пресова діяльність Центральної Ради та українських урядів 1917-1920 рр. – Запоріжжя, 2003.

конференції представлена в статтях В. Ададунова⁴⁴, В. Бондарчука⁴⁵, Б. Гончара⁴⁶, Н. Городні⁴⁷, О. Макарчука⁴⁸, В. Сергійчука⁴⁹ та ін. Автори розглянули організацію делегації в Парижі (пізніше представництва УНР у Франції), кадровий склад, головні завдання, хід переговорів делегатів УНР з керівництвом Франції та іншими країнами Антанти. Розкривається політична атмосфера Паризької конференції, її вплив на прийняття доленосних для всієї Європи рішень. Аналізуються причини, через які УНР не була офіційно визнана конференцією та Францією.

Перебіг зовнішньополітичних взаємин УНР та Великої Британії у 1919-1921 рр. висвітлено у працях О. Кучика⁵⁰, М. Сороки⁵¹, І. Покровської і Ю. Хорошилової⁵² та ін. Окрім політичних контактів, дослідники приділили певну увагу висвітленню проблем, пов'язаних з інформаційною та економічною діяльністю місії УНР у Об'єднаному Королівстві, однак цей аспект досі недостатньо вивчено.

Дипломатичні переговори з Італією розглянули в своїх роботах В. Соловійова⁵³, В. Сергійчук⁵⁴ та ін. Хоча серед країн Антанти Італія фактично відігравала другорядну роль і не

⁴⁴ Ададунов В. Політика Франції стосовно українсько-польського конфлікту за Східну Галичину в період з листопада 1918 по березень 1919 р. // Україна в минулому. – К.; Львів, 1995. – Вип. VII. – С. 18–32.

⁴⁵ Бондарчук В., Чорній Л. Проблема ЗУНР на Паризькій мирній конференції // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 252-255.

⁴⁶ Гончар Б. М., Городня Н. Д. Відносини між Францією та УНР (грудень 1918 – квітень 1919 рр.) // Український історичний журнал. – К., 2000. – № 2. – С. 47–57, № 3. – С. 44–52.

⁴⁷ Городня Н. Їм потрібні були сильні союзники. Українське питання на Паризькій мирній конференції 1919 року // Політика і час. – К., 1995. – № 11. – 75–80; Її ж. Позиція західних держав (США, Англії, Франції) щодо державності України (листопад 1918 – квітень 1919 року) // Питання нової та новітньої історії. – К., 1994. – Вип. 40. – С. 120–130.

⁴⁸ Макарчук О. Г., Макарчук В. С. Політика Франції, Великобританії та США щодо України (1918-1921 рр.) // Вісник Національного університету „Львівська політехніка”. – Л., 2000. – № 408. – С. 60–66.

⁴⁹ Сергійчук В. І. „Ви надто маленька держава, щоб існувати самостійно...” (Франція-Україна: 1917-1921 рр.) // Науковий вісник дипломатичної академії України. – К., 2003. – Вип. 9: Зовнішня політика та дипломатія: історичні традиції, сучасні реалії, перспективи. – С. 333–350.

⁵⁰ Кучик О. Українське питання в політиці Великобританії (1914-1918) // Вісник Львівського університету. – Львів, 1999. – Вип. 1: Міжнародні відносини. – С. 53–61; Його ж. Діяльність дипломатичної місії УНР в Лондоні у 1919 р. // Наукові зошити історичного факультету Львівського державного університету ім. І. Франка. – Львів, 1999. – Вип. 2. – С. 146–152.

⁵¹ Сорока М. Україна – Велика Британія: проблематика взаємозв'язків першої половини ХХ ст. // Всесвіт. – К., 2000. – № 9/10. – С. 174–182.

⁵² Покровська І., Хорошилова Ю. Місія, приречена на невдачу. Українсько-британські відносини за часів правління гетьмана Скоропадського та Директорії // Політика і час. – 1995. – № 5. – С. 73–78.

⁵³ Соловійова В. В. Дипломатична діяльність Української Народної Республіки в Італії та Ватикані (1918-1920 рр.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2002. – Вип. XIV. – С. 105–113.

⁵⁴ Сергійчук В. І. „Коли Італія буде добиватися самостійності України, хтось інший не повитягає з вогню її каштани”. До питання про українсько-італійські відносини в 1917-1922 роках // Науковий вісник дипломатичної академії України. – К., 2000. – Вип. 4: Європа: поступ у ХХІ століття (історія, сучасний стан, перспективи). – С. 296–306.

могла рішуче виявляти власну політичну позицію, однак симпатія італійських урядових кіл до УНР була очевидною. Проаналізувавши хід дипломатичних контактів між українською місією та італійським урядом, дослідники сходяться на тому, що Італія була готова визнати суверенність УНР. Однак військова поразка української армії, відсутність політичної єдності серед лідерів Директорії перекреслили ці наміри. Окремо слід виділити публікації І. Срібняка⁵⁵ та Д. Веденєєва⁵⁶, присвячені роботі військово-санітарної місії для українських військовополонених в Італії. В центрі уваги сучасних науковців залишаються дипломатичні зв'язки УНР з Ватиканом⁵⁷, який традиційно суттєво впливав на європейську політику. Очевидною була і прихильність Святого престолу до визнання УНР. Зокрема, це проявилось у тому, що італійська політична партія „Partito popolare italiano”, яку неформально підтримував Папа, зайняла чітку позицію щодо визнання Італією суверенності УНР. Значний внесок у вивчення міждержавних відносин між УНР та Ватиканом зробила Л. Гентош⁵⁸. Вона висвітлила не лише сам процес взаємин між УНР та Ватиканом, а й показала місце Святого престолу в міжнародній політичній системі 1919-1921 рр.

Недостатньо вивченим залишається питання дипломатичних взаємин між УНР та Бельгією. Деякі аспекти цього питання висвітлені в статтях В. Сергійчука⁵⁹, Т. Осташко та В. Соловйової⁶⁰, але вони мають в основному оглядовий характер.

Окремо слід виділити публікації, присвячені керівникам дипломатичних репрезентацій УНР за кордоном. Громадсько-політична діяльність багатьох з них була основою для налагодження політичних контактів з представниками іноземних урядів та ділових кіл. Так, Г. Стрельський⁶¹,

⁵⁵ *Срібняк І.* З історії діяльності української військової дипломатії в Італії (1919–1920 рр.) // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. – Чернівці, 2005. – Частина 3: Історія. – С. 44–48; Його ж. Полонені та інтерновані українці в Італії (1919-1920 рр.). – К., 1999.

⁵⁶ *Веденєєв Д., Бурім Д.* Дмитро Дорошенко і „справа Севрюка” // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 1997. – Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Т. 2. – С. 437–445.

⁵⁷ *Марчук В.* Українська революція 1917-1920 рр. і Греко-Католицька церква // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. – Кам'янець-Подільський, 2001. – Т. 5: Історичні науки. – С. 324–333; *Сергійчук В. І.* „У Ватикані завжди вірили, що і на Україні скоро запанує вільне життя ...” (До питання про українсько-ватиканські зв'язки в 1918-1921 рр. // Науковий вісник дипломатичної Академії України. – К., 2001. – Вип. 5: Українська зовнішня політика та дипломатія: десять років незалежності. – С. 290–296.

⁵⁸ *Гентош Л.* Якщо всі шляхи ведуть до Рима. ... Про діяльність української надзвичайної дипломатичної місії при Апостольському престолі в травні – липні 1919 року // Політика і час. – К., 1997. – № 5/6. – С. 95–98; Її ж. Апостольська столиця і питання державно-правового статусу Східної Галичини в 1918-1923 рр.: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. – Львів, 1997 та ін.

⁵⁹ *Сергійчук В. І.* Неусвідомлення України. Ставлення світу до Української державності: погляд у 1917-1921 роки з аналізом сьогодення. – Львів, 2002.

⁶⁰ *Осташко Т., Соловйова В.* Дипломатичні представництва УНР у країнах Західної Європи (1918-1921 рр.) // Проблеми вивчення історії української революції 1917-1921 рр. – К., 2002. – С. 187–231.

⁶¹ *Стрельський Г. В.* М. С. Тишкевич і перша дипломатична місія УНР у Ватикані // Науковий вісник дипломатичної академії України. – К., 2001. – Вип. 5: Українська зовнішня політика та дипломатія: десять років незалежності. – С. 305–312.

Г. Цвенгрош⁶² та ін. висвітлили діяльність голови представництва УНР у Ватикані (пізніше у Франції) – М. Тишкевича, В. Головченко – Д. Антоновича⁶³, В. Ляхоцький – М. Василька⁶⁴, Т. Демченко – Є. Онацького⁶⁵. Діяльність представника УНР при Лізі Націй (з 1921 р. керівника місії у Франції) О. Шульгина – дослідили Б. Гончар⁶⁶, В. Матвієнко⁶⁷, Г. Стрельський⁶⁸ та ін. Творчий та громадсько-політичний спадок А. Яковліва, голови репрезентації УНР у Бельгії та Нідерландах, висвітлили І. Головацький⁶⁹, В. Горак⁷⁰, В. Ульяновський⁷¹ та ін. Таким чином історіографічний аналіз свідчить, що досі відсутні узагальнюючі праці, спеціально присвячені дипломатичним зв'язкам УНР з країнами Антанти у 1918-1921 рр.

Комплексний характер дисертації зумовив необхідність використання широкого кола **джерел**, передусім документальних, які мають відношення до предмету та об'єкту дисертаційного дослідження. Умовно їх можна поділити на дві підгрупи: опубліковані документи, які містять актуалізовану частину інформації щодо поставленої проблеми, та архівні документи. Формування першої групи почалося безпосередньо під час визвольної боротьби. Значний науковий інтерес викликають мемуари та роботи учасників тих подій, оскільки багато з них безпосередньо були причетні до формування та втілення в життя української зовнішньої політики загалом та дипломатичної служби зокрема. Більшість робіт були написані протягом 20-40-х років, „по гарячих слідах” і змогли передати атмосферу основних подій визвольних змагань. Водночас їх автори часто приділяли значно більшу увагу звинуваченню своїх політичних опонентів, ніж фактичному висвітленню історичного процесу.

Так, праця В. Винниченка⁷² є свідченням глибоких протиріч, що існували в керівництві Директорії стосовно пріоритетів зовнішньої політики. Хоча, незважаючи на суб'єктивність позиції

⁶² Цвенгрош Г. Граф Михайло Тишкевич у змаганнях за вільну і соборну Україну // Дзвін. – Львів, 1998. – № 11/12. – С. 110–122.

⁶³ Головченко В. У боротьбі за вільну Україну (політичний портрет Дмитра Антоновича) // Київська старовина. – К., 2002. – № 3. – С. 142–151.

⁶⁴ Ляхоцький В. Микола Василько: парадокси пам'яті та забуття // Україна дипломатична. Науковий щорічник. – К., 2002. – Вип. 2. – С. 475–486.

⁶⁵ Демченко Т. „Я хочу бути вільним!": Штрихи до життєпису Євгена Онацького) // Сіверянський літопис. – Чернігів, 1996. – № 6. – С. 11–15.

⁶⁶ Гончар Б. Олександр Шульгин – перший міністр закордонних справ незалежної України // Україна дипломатична. Науковий щорічник. – К., 2003. – Вип. 3. – С. 631–655.

⁶⁷ Матвієнко В. М. Біля витоків української дипломатії ХХ століття (Олександр Шульгин: постать, погляди, діяльність) // Вісник міжнародні відносини. – К., 2001. – Вип. 18. – С. 64–71.

⁶⁸ Стрельський Г. Шульгин – учений і політик // Київська старовина. – К., 1994. – № 3. – С. 80–88.

⁶⁹ Головацький І. Яковлів Андрій // Українська журналістика в іменах. – Львів, 1997. – Вип. 4. – С. 293–294.

⁷⁰ Горак В. Андрій Яковлів // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2003. – Вип. 12: Визначні постаті української історіографії ХІХ-ХХ ст. – С. 283–302.

⁷¹ Ульяновський В. Історик права і громадський діяч // Київська старовина. – К., 1994. – № 5. – С. 8–10.

⁷² Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції марець 1917 р. – грудень 1919 р.). – К.; Відень, 1920. – Ч. III. [Репринтне відтворення видання 1920 року. – К., 1990.]

автора, він детально подав процес формування дипломатичних інституцій, представив аналіз кадрово-професійного складу українських закордонних представництв. При цьому В. Винниченко не зміг стриматися від упередженої, відверто негативної критики української дипломатії, її визначення автором як „хуторянсько-отаманська дипломатія”⁷³ не можуть, на наш погляд, об’єктивно характеризувати зовнішньополітичну службу УНР.

Значний творчий доробок залишив провідний український дипломат О. Шульгин⁷⁴. Його праці відрізняються виваженим аналізом процесу становлення зовнішньої політики УНР, головних засад розробки дипломатичної стратегії. Певну увагу О. Шульгин приділяє висвітленню структури та функцій дипломатичних місій УНР, що в свою чергу робить його роботи важливим джерелом для вивчення. Однак поза увагою автора залишилося висвітлення конкретної діяльності дипломатичних представництв УНР у різних країнах призначення.

Серед праць учасників визвольних змагань викликають інтерес роботи представника УНР у Великій Британії А. Марголіна⁷⁵, в яких значна увага приділена саме проблемам зовнішньополітичних відносин УНР з державами Антанти. Автору вдалося переконливо показати основні прорахунки української дипломатії на міжнародній арені. У роботі „Украина и политика Антанти”⁷⁶ він подав детальну характеристику складу української делегації на Паризькій конференції, проаналізував рівень її професійної підготовки. Значну увагу А. Марголін приділив взаєминам УНР та Великої Британії.

Більш виваженим і об’єктивним розглядом подій визвольних змагань характеризуються спогади Д. Дорошенка⁷⁷. Один з організаторів МЗС України, активний діяч в уряді П. Скоропадського він приділив увагу не лише дипломатичній службі України в цілому, а й роботі окремих її місій за кордоном, зокрема, військово-санітарної місії УНР в Італії. Робота спирається не лише на власні спогади та спостереження, а й на широке коло архівних джерел та матеріали періодичної преси. Працю Д. Дорошенка позитивно відрізняє виважене ставлення до перебігу подій визвольних змагань, які характеризуються не з позицій власної політичної прихильності, а як об’єктивне спостереження історика.

⁷³ Там само. – С. 414, 421-422.

⁷⁴ Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин уряду УНР на чужині. – Автентич. відтворення вид. 1934 р. / Відп. ред. Г. Й. Удовенко; Упорядники: Г. В. Стрельський, І. Д. Шевченко. – К., 1998; Його ж. Симон Петлюра та українська закордонна політика // Зб. пам’яті Симона Петлюри (1879-1926). – Прага, 1930. – С. 172–176.

⁷⁵ Марголін А. Україна і Антанта: Розмова з послом УНР в Англії // Воля. – Відень. – 1920. – №7/8. – С. 305–306 та ін.

⁷⁶ Марголін А. Украина и политика Антанти (Записки еврея и гражданина). – Берлин, 1922.

⁷⁷ Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє-минуле (1914-1920). – Мюнхен, 1969.

Зовнішня політика УНР висвітлена у публікаціях І. Мазепи⁷⁸. Автор зробив спробу проаналізувати помилки Директорії при формуванні її зовнішньополітичної стратегії. Як і Д. Дорошенко, І. Мазепа пов'язував невдачі української дипломатії на міжнародній арені, не в останню чергу, з некомпетентністю керівництва МЗС, оскільки часто на відповідальні пости в закордонні місії УНР призначалися люди, які не мали жодної професійної підготовки.

У повоєнний час, була опублікована низка робіт Є. Онацького – члена дипломатичної місії УНР в Італії. В них висвітлюється процес організації і діяльність представництва УНР у цій країні⁷⁹. Автор показує, що продуктивній роботі місії заважала не стільки політична позиція керівництва Італії і тиск з боку противників УНР, скільки партійно-політичні розбіжності в середовищі самої репрезентації.

Варто відзначити низку збірників, опублікованих учасниками визвольних змагань О. Доценко⁸⁰, І. Храпко⁸¹ та П. Христюком⁸². У них включено офіційні документи уряду УНР, листи, протоколи різних засідань, чимало інших оригінальних документів і в цьому полягає їх особлива цінність як історичного джерела. Чимало цінних документів, пов'язаних з міжнародною діяльністю УНР опубліковано Т. Гунчаком⁸³. Ним використано матеріали зарубіжних архівосховищ, які мають значну історичну цінність для досліджуваного періоду, допомагають прослідкувати трансформацію зовнішньополітичних орієнтирів УНР у 1918-1921 рр. Відновлення незалежності України дало поштовх вітчизняним науковцям для археографічних досліджень міжнародних зв'язків України не лише періоду Директорії, а й взагалі визвольних змагань 1917-1921 рр. Завдяки відкриттю колишніх спеціальних фондів з'явилося чимало збірників, документів в яких висвітлено різні аспекти дипломатичних відносин УНР⁸⁴.

⁷⁸ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. – К., 2003.; Його ж. Підстави нашого відродження. – Б/м, 1949. – Ч. II: Проблема відродження України; Мазепа І., Феденко П. З історії української революції (Відбиток із збірника пам'яті Симона Петлюри). – Прага, 1930.

⁷⁹ Онацький Є. Під омофором барона М. Василька (Записки журналіста й дипломата від 3-го серпня 1920 до 31-го грудня 1921) // Український історик. – Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1978. – Ч. 4. – С. 83–93, 1980. – Ч. 1/4. – 110–133, 1981. – Ч. 1/4. – 137–146; Його ж. По похилій площі: Записки журналіста і дипломата. – Мюнхен, 1964, 1969. – Ч. 1, 2; Його ж. Українська дипломатична місія в Італії за перших шість місяців своєї діяльності (січень – липень 1919 р.) // Календар-альманах Відродження. – Буенос-Айрес, 1956. – С. 29–52 та ін.

⁸⁰ Доценко О. Літопис української революції. Матеріали й документи до історії української революції. 1917-1922. – Т. 2. – Книга 4, 5. – К.; Львів, 1923–1924.

⁸¹ Храпко І. Збірник законів і постанов Українського Правительства відносно закордонних інституцій. – Відень, 1919. – Ч. I.

⁸² Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. – Нью-Йорк, 1969. – Т. 3-4.

⁸³ Гунчак Т. Українська революція. Документи 1919-1921. – Нью-Йорк, 1984. – Т. 2.

⁸⁴ Історія України. Документи. Матеріали. Посібник. – К.: Академія, 2001; Конституційні акти України 1917-1920. Невідомі Конституції України / Відп. ред. Ю. Д. Прилюк. – К., 1992; Литвин В. М., Мордвінцев В. М., Слюсаренко А. Г. Історія України. – К., 2002; Україна в ХХ столітті. Збірник документів і матеріалів. – К., 2000 та ін.

До опублікованих джерел належать і періодичні видання, які подавали важливу інформацію не лише про діяльність дипломатичних представництв УНР за кордоном, а й про загальнополітичну міжнародну ситуацію в Європі. У дисертації використано матеріали українських часописів, зокрема, „Одесские новости” (м. Одеса), „Вісник Української Народної Республіки”, „Наш шлях” (м. Кам’янець-Подільський), „Воля” (м. Відень) та ін.

Для більш глибокого аналізу визначеної дисертантом теми були використані також неактуалізовані джерела, які зберігаються в різних архівосховищах України, в цілому – 20 фондів державних архівів м. Києва (зокрема, ЦДАВО України, ЦДАГО України, ДА СБУ), 8 фондів ЦДІАЛ. Слід зазначити, що частина документів вперше вводиться до наукового обігу. Використані в роботі архівні документи можна розділити на три підгрупи: 1) документи центральних органів влади; 2) документи дипломатичних представництв та місій УНР за кордоном; 3) документи особистих фондів.

До першої підгрупи слід віднести постанови, розпорядження, законопроекти, директиви Ради Народних Міністрів УНР, Канцелярії Директорії УНР, Міністерства преси і пропаганди УНР, Міністерства закордонних справ УНР. Ці документи дають змогу проаналізувати процес створення та налагодження, етапи формування зовнішньополітичного відомства УНР. Більшість архівних матеріалів, що стосуються теми дисертації, зберігається у фондах ЦДАВО України: 1) документи Ради Народних Міністрів УНР (ф. 1065); 2) документи Головного управління Генерального штабу УНР (ф. 1078); 3) документи Міністерства преси і пропаганди УНР (ф. 1113); 4) документи Канцелярії Директорії УНР (ф. 1429); 5) документи Міністерства закордонних справ УНР (ф. 3696); 7) документи Міністерства закордонних справ Української Держави (ф. 3766).

До другої підгрупи належать документи дипломатичних представництв УНР за кордоном, які зберігаються у ЦДАВО України. Серед них: 1) Делегація УНР в Парижі (ф. 3603); 2) Місія УНР в Швейцарії (ф. 4211); 3) Табір полонених українців в м. Кассіно (Італія) (ф. 4430); 4) Надзвичайна дипломатична місія УНР в Англії” (ф. 4443). Ці фонди включають звіти про роботу місій УНР в різних державах, кадрові перестановки в представництвах та їх склад, огляди політичних ситуацій, звіти, меморандуми, звернення тощо.

Третя підгрупа джерел – документи особистих фондів, які містять чимало інформації щодо діяльності українських дипломатів (фонди Петлюри С. В. (ф. 3809), Мазепи І. П. (ф. 3933), Антоновича Д. В. (ф. 3956), Дорошенка Д. І. (ф. 4186), Яковліва А. І. (ф. 4438), Василька М. П. (ф. 4456)).

Цікаві документи представлені у ЦДАГО України: 1) документи Центрального комітету комуністичної партії України (ф. 1.); 2) документи комісії з історії громадянської війни при ЦК КП /б/ У. (ф. 5); 3) документи періоду підготовки і проведення Великої жовтневої соціалістичної

революції і громадянської війни в Україні (ф. 57). Ці матеріали суттєво доповнюють комплекс джерел ЦДАВО України.

Необхідний для дослідження матеріал зберігається також у фондах ДА СБУ (м. Київ). У справі 69270 (т. 2, 26-33, 36, 38-40), під загальною назвою „Дело правительства У.Н.Р.“, зберігаються документи представництв УНР у Франції (т. 26, 30, 36, 39), Ватикані (т. 2, 36) та Італії (т. 2). Крім того, у т. 39 представлений цікавий матеріал стосовно переговорів між делегацією УНР та французьким військовим командуванням в Одесі.

Широке коло архівних джерел зберігається у фондах ЦДАЛ, насамперед у ф. 462 (Український горожанський комітет) та ф. 581 (Колекція документів про діяльність урядів і армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки). Серед них офіційне листування, рапорти, законопроекти, протоколи засідань та нарад, меморандуми, протести тощо. Використано також документи особистих фондів – Томашівського С. (ф. 368), Окуневського Я. (ф. 383), Тишкевича М. (ф. 681). Ці фонди розкривають чимало сюжетів, які не знайшли висвітлення або частково представлені в фондах центральних архівів. Зокрема, це питання, пов'язані з діяльністю українських дипломатів на Паризькій мирній конференції, листування та звіти голів дипломатичного представництва УНР у Франції та ін.

Таким чином, джерельна основа дисертації є достатньо широкою для комплексного дослідження дипломатичних взаємин УНР з державами Антанти у листопаді 1918-1921 рр.

У другому розділі „Зовнішньополітичні відносини УНР з Французькою Республікою у листопаді 1918-1921 рр.“ висвітлюється перебіг дипломатичних переговорів між УНР та Францією. Остання взяла курс на підтримку „великої” Польщі та реанімацію „єдиної і неділимої” Росії, не залишаючи у цій політиці місця визнанню УНР. Починаючи з листопада 1918 р. і до кінця 1921 рр. геополітичні інтереси України та Франції не співпадали. Переговори між УНР та Францією у 1918-1921 рр. можна умовно поділити на три періоди, кожен з яких мав свої особливості: 1) переговори між УНР та французьким військовим командуванням в Одесі у листопаді 1918 – березні 1919 р.; 2) неофіційна участь української делегації на Паризькій мирній конференції (січень 1919 – січень 1920 рр.); 3) діяльність дипломатичної місії УНР у Франції (1920-1921 рр.). Однак вони не принесли для УНР необхідне – визнання Францією суверенності України. Це пояснювалося низкою причин, головна з яких в тому, що французький уряд не бачив необхідності підтримувати національно-визвольну боротьбу українців. У свою чергу і лідери Директорії не використовували реальні нагоди для встановлення міждержавних відносин з Францією. Так, наприкінці квітня 1920 р. французькі офіційні кола підтвердили дипломатичній місії УНР, що „Франція принципово постановила визнати самостійність України, однак не „де-юре”, а тільки „де-факто”. Франція хоче переконатись чи Україна зуміє збудувати державний

апарат і встановити на своїй території лад і порядок”⁸⁵. Натомість українські політики не усвідомлювали, що в умовах повоєнної Європи на політичне визнання можна було сподіватися, зацікавивши економічними преференціями Францію.

У третьому розділі „Велика Британія у зовнішній політиці УНР у 1919–1921 рр.”

досліджується дипломатична діяльність місії УНР в Об’єднаному Королівстві Великої Британії. Встановлення дипломатичних відносин між УНР та Великою Британією було одним з першочергових завдань української дипломатії на міжнародній арені. Така необхідність пояснювалася тим, що, по-перше, Англія належала до лідерів військово-політичного блоку Антанти, отже, безпосередньо впливала на прийняття рішень Паризької мирної конференції. По-друге, у 1919 р. стало очевидним, що серед провідних членів коаліції не було спільної думки щодо відношення до Росії та статусу новостворених держав Східної Європи. З розпадом Російської імперії для Англії зникла загроза російського впливу на азійському континенті. Тому, з одного боку, політика Об’єданого Королівства була рішуче спрямована на те, щоб допустити якнайменше змін у новому міжнародному порядку. З іншого, – виникла проблема поширення більшовицьких ідей на англійські колоніальні території, тому британські політики займали або позицію нейтралітету, або відкрито підтримували новостворені держави як протипагу більшовицькій Росії. По-третє, розвиток торгівельних взаємин з Великою Британією відкривав доступ українського товаровиробника не лише на європейський, а й на світовий ринок. По-четверте, Англія в разі встановлення офіційних відносин з УНР могла вкласти значні інвестиції у відбудову зруйнованої української економіки, що значно прискорило б її відродження. Варто зазначити, що англійські політичні кола не відкидали можливості підтримки УНР у боротьбі з більшовиками. Вагомою перепоною залишалася неспроможність Директорії впорядкувати внутрішню ситуацію в державі.

У четвертому розділі „Дипломатичні відносини УНР з Італійським Королівством та Ватиканом у 1919-1921 рр.” розглядається дипломатична діяльність місії УНР в Італії та Ватикані, які прихильно ставились до українських визвольних змагань. 3 вересня 1919 р. італійське МЗС увійшло у фактичні відносини з дипломатичним представництвом УНР. Українська місія отримала визнання „де-факто”, що давало змогу безпосередньо контактувати з італійськими урядовими установами. 16 грудня 1919 р. італійський парламент висловив свою офіційну підтримку державотворчим прагненням народів колишньої Російської імперії. Окремою постановою Італія давала згоду на поставку УНР зброї та необхідних засобів. Можна стверджувати, що лише втрата українським урядом своєї території завадила Італійському Королівству офіційно визнати УНР.

⁸⁵ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 108, арк. 164.

До беззаперечних успіхів української дипломатії у Ватикані слід віднести, визнання Папою Бенедиктом XV УНР „де-факто”. Вперше державницькі змагання українського народу були фактично підтримані римським престолом. Ватикан направив в Україну свого візитатора о. Дженоккі, який у невдовзі мав отримати статус нунція, тобто посла в Україні. Важливе значення мало надання Римом гуманітарної допомоги населенню України.

У п'ятому розділі „Дипломатичне представництво УНР у Бельгії та Нідерландах у 1919–1921 рр.” аналізується робота української дипломатії в Бельгії та Нідерландах. Незважаючи на несприятливу політичну атмосферу, репрезентації УНР вдалося об'єктивно проінформувати бельгійський та голландський уряди, а також суспільство в цілому про національно-визвольну боротьбу України. У зверненнях до місії УНР урядові кола країн називали її не інакше як „українська легация”. Місія фактично отримала всі права посольства. Як дипломати, так і військові (О. Осецький), провівши низку переговорів, змогли представити уряду УНР реальні проекти можливих економічних відносин з цими країнами. Проте, через різні обставини, вони так і не були впроваджені у життя. Лише відсутність чітких директив з боку МЗС або Директорії завадила використати ситуацію на користь української боротьби і отримати офіційне визнання суверенності України Бельгією та Нідерландами. Хоча ці країни не могли протидіяти лідерам Антанти у визнанні суверенності УНР, у своїй зовнішньополітичній діяльності вони виявляли готовність до встановлення економічних відносин з УНР. Однак уряд Директорії в силу низки суб'єктивних і об'єктивних причин не зумів цим скористатися. Це призвело до того, що УНР втратила двох потенційних союзників, які могли підтримати українські інтереси на європейській політичній арені.

Проведене у дисертації узагальнення основних напрямків дипломатичної діяльності, її взаємин з державами Антанти, дозволили зробити такі **висновки**:

1. Стан наукової розробки свідчить, що низка аспектів зовнішньополітичних відносин УНР залишилася поза увагою дослідників. Завдяки аналізу значної кількості джерел, насамперед досі неопублікованих архівних матеріалів, вдалося комплексно висвітлити складний процес міжнародної діяльності УНР її взаємин з Антантою. Розглянуто питання пов'язані не лише з політичними процесами, а й економічні, інформаційні та гуманітарні напрямки роботи українських репрезентацій у країнах призначення. Зокрема, глибше ніж досі проаналізована проблема встановлення економічних відносин між УНР та Великою Британією і Італією, всебічно досліджено переговорний процес УНР з Бельгією і Нідерландами.

2. Міжнародна політика уряду Директорії впроваджувалася в життя у складній військово-політичній ситуації повоєнної Європи. Реальним засобом утвердження української державності була зовнішньополітична підтримка Антантою продовження боротьби. Саме з нею уряд Директорії був змушений шукати порозуміння. Однак, перші міжнародні документи нового українського

уряду свідчили, що він недооцінював значення допомоги цих держав. Водночас його зовнішня політика характеризувалась відсутністю постійної та чітко визначеної політичної концепції. Позиція нейтралітету обрана Директорією наприкінці 1918 р. не відповідала об'єктивним внутрішньо та зовнішньополітичним умовам. З огляду на посилення анархії в Україні, більшовицький наступ та міжнародну ізоляцію було неможливо послідовно дотримуватись проголошеного курсу. Перераховані обставини змусили Директорію більш наполегливо шукати підтримки у держав Антанти. Втім орієнтація на союз з Антантою не знайшла одностайності у політичному провіді Директорії. Фактично існували два протилежних за своєю суттю політичних напрямки. Перший представляв В. Винниченко, який відстоював соціалістичний шлях розвитку УНР, навіть ціною втрати суверенітету України. Інший – С. Петлюра, який вважав за необхідне заручитися підтримкою країн-переможниць. Хоча утвердилась позиція головного отамана в проведенні зовнішньополітичного курсу, однак об'єднавчою за весь час існування Директорії, вона не стала.

3. Відновлення УНР та її вихід на міжнародну арену відбулося у час, коли європейські країни переживали тяжкі наслідки Першої світової війни. Наростання фінансово-економічних суперечностей між лідерами Антанти, спричинили чимало проблем в утвердженні територіально-політичного устрою Європи. Українська проблема – посідала певне місце у зовнішній політиці лідерів Антанти, більшою мірою Великої Британії та Італії, меншою – Франції. Втім українське питання так і не стало вагомою складовою зовнішньополітичної стратегії жодної з країн Антанти. Україна залишалася певним інструментом для досягнення політичних цілей держав-переможниць. Головна ставка у питанні вирішення проблем центрально-східного регіону Європи була ними зроблена на Польщу, Чехословаччину і Румунію. Щодо державно-політичних утворень на теренах колишньої Російської імперії тут (як моральна, так і матеріальна) підтримка була надана Антантою російському білогвардійському руху. УНР та її уряд, на жаль, розглядались переважно як об'єкт європейської політики, а не як суб'єкт, що міг суттєво впливати на ситуацію в регіоні.

4. Дипломатичні переговори УНР з Антантою від самого початку переговорного процесу (листопад 1918 р.) набули нерівноправного характеру. УНР перебувала у стані внутрішньополітичної кризи та мусила самостійно відбивати зовнішню агресію. У 1919 р. шлях до визнання української державності на міжнародній політичній арені залежав значною мірою від успішної діяльності делегації УНР на Паризькій конференції. На жаль, робота українського представництва (віддаючи належне зусиллям низки дипломатів УНР) професійно не відповідала тим завданням, що були перед ним поставлені. Варто зазначити, що значна провина у невизнанні Паризькою конференцією суверенності УНР лежить на керівництві Директорії. За відсутності чітких вказівок від державного центру щодо дій на конференції, дипломати УНР просто не могли оперативного реагувати на зміни ситуацій в Україні.

Підсумовуючи хід дипломатичних переговорів між УНР та Францією, зазначимо, що остання чітко дотримувалася своєї зовнішньої стратегії на підтримку відбудови „історичної” Польщі та реанімацію „єдиної і неділимої” Росії. УНР у цій доктрині місця не знайшлося. У свою чергу Директорії не вдалося збагнути, що політика французького уряду була насамперед політикою власних національних інтересів. Більш прихильною до УНР була позиція Великої Британії. Однак, несприятливі зовнішньополітичні умови, військова агресія сусідніх держав проти УНР і відсутність внутрішньополітичної стабільності унеможливили міжнародне визнання УНР як суверенної держави з боку Об’єднаного Королівства. Найбільш прихильною серед лідерів Антанти до українського державотворення була позиція Італії. До безперечного успіху діяльності українських дипломатів УНР в цій країні можна віднести те, що українські визвольні змагання були суттєво підтримані нею. Певних успіхів досягли українські дипломати у Ватикані. Святий престол всіляко підтримував українську дипломатію у різних країнах Антанти, зокрема у Великій Британії, Італії та Бельгії. Значних успіхів досягли українські дипломати у Бельгії та Нідерландах, де місія фактично отримала всі права посольства УНР.

5. Головними напрямками діяльності українських дипломатичних представництв були політичні переговори з урядами країн Антанти, економічні, інформаційні, гуманітарні заходи в країнах призначення. Для інформації європейського політичного світу про Україну та її державотворення, необхідні були високопрофесійні дипломати, які розумілися б у тонкощах європейської політики. Результатом нестачі таких кадрів, інформація про українську боротьбу переважно надходила до відома країн Антанти від антиукраїнських сил. Діяльність українських представництв часто професійно не відповідала завданням, що були перед ними поставлені. Тому представникам УНР так і не вдалося представити український національно-визвольний рух як складову загальноєвропейських політичних проблем.

6. Безумовно, до позитивних результатів діяльності дипломатичних репрезентацій УНР у державах Антанти можна віднести те, що їм все ж таки вдалося об’єктивно проінформувати уряди цих країн, а також суспільство про національно-визвольну боротьбу України. Провівши низку переговорів, українські дипломати змогли представити уряду УНР реальні проекти можливих економічних взаємин з державами Антанти. На жаль, через різні обставини, вони так і не були втілені в життя. Політичний провід Директорії та керівництво МЗС не приділило належної уваги звітам Д. Антоновича, М. Тишкевича, А. Яковліва, А. Марголіна, О. Шульгина та ін. про необхідність встановлення торгівельних взаємин з Антантою, які могли б перерости в політичну площину. Не виправдали у повному обсязі свого призначення військово-санітарні місії УНР в державах Антанти. Дипломатам УНР лише частково вдалося домовитися з керівництвом Антанти про повернення українських військовополонених в Україну.

Таким чином, створення дипломатичних представництв УНР в державах Антанти дало можливість розгорнути активну роботу у напрямку офіційного визнання ними суверенності України, а також забезпеченні інформацією про характер і перспективи української визвольної боротьби. Переговори між українськими дипломатами та представниками Антанти мали як позитивні, так і негативні наслідки для УНР, однак вони виразно засвідчили прагнення українського народу до власної незалежної держави. Діяльність українських дипломатичних місії у державах Антанти сприяла виходу УНР на міжнародну політичну арену і налагодженню взаємин з європейськими країнами. Безсумнівним успіхом вітчизняної дипломатії доби Директорії УНР було те, що політики західноєвропейських країн почали реалістичніше сприймати факт існування УНР як держави. Державотворчі процеси УНР багато в чому перекликаються з сьогоденням, тому цілком закономірним є вираховування політичного досвіду Директорії, в тому числі її дипломатичної діяльності.

Список опублікованих праць за темою дисертаційного дослідження

Статті у фахових наукових виданнях

1. Південь України в політиці Франції в 1918-1921 рр. // Збірник наукових праць „Південний архів”. – Херсон, 2003. – Вип. 12.: Серія „Історичні науки”. – С. 193-199.
2. Директорія УНР і Ватикан у 1919-1920 рр. // Історичний журнал. – К., 2004. – № 6/7. – С. 48-56.
3. Дипломатичні відносини Української Народної Республіки з Італійським королівством у 1919-1921 рр. // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2004. – Вип. 9: Серія: „Історія, економіка, філософія” / Гол. ред. Ю. І. Терещенко. – С. 64-79.
4. Діяльність А. Яковліва – українського дипломата, історика, юриста // Історичний журнал. – К., 2005. – № 3 (21). – С. 64-73.

Статті, які додатково відображають результати дослідження

5. Українська дипломатична місія при Апостольському Престолі в 1919-1920 рр. // Україна в ХХ столітті: уроки, проблеми, перспективи. – К.: Український центр духовної культури, 2001. – С. 594-603. (у співавторстві з Л. Афанасьевою, особистий внесок дисертанта – 70%).
6. Мирні переговори Директорії Української Народної Республіки зі Сполученими Штатами Америки у 1918-1920 роках // Наука і вища освіта. Доповіді учасників ІХ Міжвузівської науково-практичної конференції. – Запоріжжя: Гуманітарний університет „ЗІДМУ”, 2002. – Вип. 5. – С. 262-265.
7. Дипломатичні переговори між урядами Директорії УНР та Великої Британії у 1918-1920 рр. // Історична наука: Проблеми розвитку. Матеріали Міжнародної наукової конференції (17-

- 18 травня 2002 р.). – Луганськ: СНУ, 2002. – Секція „Новітня історія України”. – С. 17-20. (у співавторстві з Л. Афанасьєвою, особистий внесок дисертанта – 80%).
8. „Признання України – тільки таким чином може бути вирішене східне питання...” (з досвіду взаємин УНР та Італії у 1919-1921 рр.) // *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość.* – Toruń-Kijów, 2003-2004. – Seria: Historia, Systemy Międzynarodowe i Globalny Rozwój. – S. 297-309.
9. Михайло Тишкевич – голова дипломатичної місії УНР у Ватикані в 1919 р. // *Ucrainika-Polonica.* – К.; Житомир, 2004. – Вип. I. – С. 150-158.
10. Діяльність військової місії Директорії в Бельгії у 1920 р. // *Наука і освіта.* – Дніпропетровськ, 2005. – С. 58-60.

АНОТАЦІЇ

Попенко Я. В. Дипломатичні взаємини Української Народної Республіки з країнами Антанти за доби Директорії (листопад 1918–1921 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01. – Історія України. – Запорізький державний університет, Запоріжжя, 2006.

Захищається дисертація (рукопис), основні положення якої викладено у 11 наукових статтях. В ній комплексно вивчаються міждержавні відносини УНР з країнами Антанти за доби Директорії. Головним завданням української зовнішньополітичної служби було налагодження офіційних дипломатичних взаємин з урядами країн військово-політичного блоку Антанти. В роботі розглядається практична діяльність українських дипломатичних представництв у політичній, торговельно-економічній, військово-санітарній, пресово-інформаційній сферах у країнах призначення та їх наслідки для утвердження міжнародного статусу УНР.

Ключові слова: дипломатичні представництва, Українська Народна Республіка, Директорія, зовнішня політика.

Попенко Я. В. Дипломатические взаимоотношения Украинской Народной Республики со странами Антанти в период Директории (ноябрь 1918–1921 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01. – История Украины. – Киевский национальный лингвистический университет, Киев, 2006.

Диссертация (рукопись) посвящена исследованию проблемы дипломатических взаимоотношений Украинской Народной Республики в период Директории со странами военно-

политического блока Антанты. Основные положения работы изложены в 10 публикациях. В диссертации комплексно изучается процесс создания и деятельности дипломатических представительств Украинской Народной Республики в государствах Антанты. Отдельно рассматривается участие украинской делегации на Парижской мирной конференции и ее значение для решения украинской проблемы. Впервые в отечественной исторической науке исследуется развитие внешнеполитических отношений УНР с Бельгией.

В диссертации подчеркивается, что основной задачей украинской дипломатии в государствах Антанты было признание ими независимости УНР. Однако дипломатам УНР не удалось изменить позицию союзников. Более того, ставка лидеров государств Антанты в международной политике на „единую и неделимую” Россию привела Украину к полной изоляции в мировой политической системе. В диссертации рассматривается деятельность украинских дипломатических представительств в торгово-экономической, военно-санитарной, прессово-информационной сферах.

Ключевые слова: дипломатические представительства, Украинская Народная Республика, Директория, внешняя политика.

Popenko J. V. Diplomatic relationships between People’s Republic of Ukraine and the countries of the Entente in the years of Directory (November, 1918–1921). – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in History, speciality 07.00.01 – The History of Ukraine. – Zaporizhyya State University, Zaporizhyya, 2006.

The dissertation focuses on the diplomatic relationships between People’s Republic of Ukraine and the countries of the politico-military bloc “the Entente” in the years of Directory. The main theses of the work are presented in 10 publications. The paper complexly analyses the process of formation and activity of diplomatic missions of People’s Republic of Ukraine in the countries of the Entente. Separately it investigates the participation of the Ukrainian delegation at the Parisian peace conference and its meaning for the Ukrainian independence. For the first time in the national historical science the development of the foreign political relationships of People’s Republic of Ukraine and Belgium is studied.

The paper underlines that the main task of the Ukrainian diplomacy in the countries of the Entente was their recognition of the People’s Republic of Ukraine’s independence. But the diplomats of the People’s Republic of Ukraine didn’t change front of the co-allies. Moreover, the bet of countries of the Entente in the foreign policy for “one and undivided” Russia led Ukraine to live detached from the world political system. The dissertation studies the activity of the Ukrainian diplomatic missions in commercial, army medical and informational spheres.

Key words: diplomatic mission, People’s Republic of Ukraine, Directory, foreign policy.